

STANDARDIZACE ROMŠTINY NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA¹

JAN ČERVENKA

STANDARDIZATION OF ROMANI WITHIN THE TERRITORY OF THE FORMER CZECHOSLOVAKIA

The author presents the history of the standardization of Romani in the Czech Republic and Slovakia, two countries which, from the point of view of Romani and its standardization, still represent a homogeneous area. The differences between the standardization of Romani language and Romani orthography are also considered. The very concept of standardization is demonstrated in several meanings within the framework of which the author then asks to what extent Romani and its orthography have been standardized in the area mentioned.

Key words: Romani, standardization, orthography

Klíčová slova: romština, standardizace, pravopis

0. Úvod

Cílem tohoto článku je přiblížit standardizaci romštiny v České republice a na Slovensku jako dynamický proces. Můj pohled se zaměří převážně na standardizaci pravopisnou, která dosud dospěla nepoměrně dále než standardizace jazyková. V první části se pokusím co nejvěrněji zrekonstruovat historii standardizace romštiny na sledovaném území. Ve druhé části pak budu podrobněji sledovat vztah mezi standardizací romského pravopisu a romského jazyka a budu hledat důvody k zaměňování těchto fenoménů v reflexi ze strany různých uživatelů romštiny. Samotný pojem standardizace pak budu ve třetí části problematizovat, ukážu ho v několika významech a v jejich rámci pak budu zkoumat, v jaké míře jsou romština a její pravopis na území bývalého Československa standardizované.

0.1 Vymezení tématu

Romskou populaci na území bývalého Československa lze považovat za jednotnou spíše ve smyslu česko-slovenském než ve smyslu romsko-romském. Z hlediska jazykového totiž žijí na tomto území tři hlavní skupiny Romů: Především je to nejpočetnější

¹ Tento text vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P10 – Lingvistika, podprogram Romové v synchronní i diachronní perspektivě.

a vzhledem k našemu tématu dominantní skupina hovořící severocentrálním romským dialektem, nebo chceme-li být přesní, severocentrálními dialekty romštiny. Dále žijí na českém i slovenském území mluvčí jihocentrálního dialektu romštiny, přesněji severní skupiny jihocentrálních dialektů. Třetí skupinou jsou mluvčí dialektu lováského, což je dialekt severovlašský – to jsou známí olašští Romové. Všechny tři jmenované skupiny se od sebe odlišují nejen jazykově, ale i kulturně (což platí zejména o olašských Romech v protikladu k ostatním dvěma skupinám), a přitom žijí jak v Česku, tak na Slovensku. Dokonce platí, že subetnická struktura romské populace, která se po staletí vyvíjela na českém a slovenském území mírně odlišně, se po druhé světové válce homogenizovala. Romská populace v Protektorátu Čechy a Morava byla totiž z velké části vyvražďena, čímž přinejmenším zanikla česká podskupina severocentrálních nářečí, a na místo této populace, či spíše na místo odsunutých sudetských Němců, se po válce přistěhovalo velké množství Romů ze slovenské části tehdejší republiky. Romština na území bývalého Československa byla donedávna nejen nestandardizovaným, ale i nepsaným jazykem. Domnívám se, že nebýt elektronické komunikace, rozvíjející se v romštině intenzivně v posledních letech, pro naprostou většinu svých uživatelů by tento jazyk pravděpodobně zůstal jazykem bez písemné fixace, a to navzdory gramotnosti uživatelů v češtině či slovenštině.

Než se zaměřím na historii standardizace, musím upozornit na dvě fakta, která mou tematiku vymezují. Prvním omezením je již zmíněné silnější zaměření na standard pravopisný. Standardizační aktivity se na sledovaném území týkají spíše pravopisu než samotného jazyka. K tomu je navíc nutno přiznat, že můj článek se bude týkat převážně psané romštiny. To znamená, že případy, v nichž lze úspěšně pozorovat spontánní standardizaci romštiny bez vazby na psaný text – například zvukové či obrazové vysílání prostřednictvím rozhlasu, televize či internetu a zvukových či videonosičů – hodlám v tomto článku ignorovat. Budu-li se přesto opakovaně dotýkat problematiky standardizace jazykové, je to dáno ambivalentní povahou standardizace samotné. Ve vyvíjecím se standardu romského pravopisu je od počátku latentně obsažena standardizace jazyková, a jak ukážu později, celý standard je často interpretován i jako standard jazykový. Na některých místech (například v problematizující třetí části článku) je zase můj zájem o jazykový standard veden snahou o úplnost.

Jako druhý vymezující faktor působí, že všechny dosavadní standardizační aktivity se přímo týkají pouze početně dominantní severocentrální romštiny. V lováské, a zejména jihocentrální romštině rovněž na sledovaném území vycházejí publikace, jejich pravopisná podoba je však jen modifikací standardu zavedeného pro severocentrální dialekt nebo majoritní jazyky. Z výše uvedených důvodů se můj text omezí zásadně pouze na problematiku severocentrálního dialektu romštiny a převážně na standardizaci pravopisnou, kterou budu ovšem nucen průběžně konfrontovat se standardizací jazykovou.

Jak říká už název článku, budu se zabývat jen oblastí Česka a Slovenska. Pro úplnost ovšem připomínám, že se severocentrálními dialekty romštiny mluví i v okolí Užhorodu na západní Ukrajině a v oblasti jižního Polska a že tyto variety jsou svým způsobem strukturně bližší východoslovenské romštině než romština západoslovenská či moravská. V kodifikaci ovšem nikdy nebyly ambice překračovat hranice států. Aktivity Svazu Cikánů-Romů v době první standardizace se týkaly jen území ČSSR, z přísně formálního hlediska dokonce jen českých zemí, a nová standardizace z roku 2008 vznikla ze spolu-

práce slovensko-české, i když rovněž z formálního hlediska řeší problematiku romštiny jen na Slovensku. Na Ukrajině se ovšem uvedeným dialektem nikdy ani přímo nepsalo. V Užhorodě, kde je používán, vznikají paradoxně jen publikace dialektně smíšené, s převahou prvků vlašských dialektů (srov. např. dvoutýdeník *Romani yag*, 2004–2005), zřejmě ve snaze o přiblížení „mezinárodní romštině“. Prvky severocentrálního dialektu, které se v nich objevují (ať už jako vysvětlivky pro vlašské slovo, nebo jako komponenty dialektně smíšeného textu), jsou psány ukrajinskou cyrilicí a ze způsobu zápisu není patrné ani minimální vědomí o zásadách přijatých v Česku a na Slovensku. V Polsku sice severocentrální romština je zapisována, ale naprosto vlastním způsobem, založeným víceméně na polském pravopisu (srov. např. Mirga, 2009; 2010).

1. Dějiny standardizace romštiny v České republice a na Slovensku

1.1 Zápisy romštiny před standardizací

Zápisy romštiny mluvené na československém území se datují už od 19. století. Do první standardizace v roce 1971 jsou ovšem publikovány téměř výhradně zápisy sloužící popisu jazyka ze strany badatelů – nerodilých mluvčích, jako je první Puchmajer (1821) nebo například Lípa (1963). Uvedené zápisy ovšem nemají ambici sloužit rozvoji písemné komunikace v romštině, Lípa možnost takového rozvoje dokonce odmítá (srov. 1963: 3–4). Otázkou navíc zůstává, zda do roku 1971 vůbec existují rozsáhlejší texty psané rodilými mluvčími severocentrální romštiny. Andrš (2011: 4) uvádí v přehledu překladů do romštiny jako jedinou výjimku anonymně publikovanou romskou verzi části Bible, kterou bez dokladu přisuzuje učiteli Antonínu Danielovi (Daniel, 1936). Hübschmannová, která zřejmě byla Andršovi zdrojem, autorství přisuzuje rovněž Danielovi, a to opakovaně: jednou rovněž bez dokladu (Hübschmannová, 2000), jednou dle Danielova ústního sdělení, ovšem dávného a nedatovaného (Hübschmannová – Šebková, 2003: 65). Danielovo autorství a informace, že jde o text rodilého mluvčího, by tedy měly být ještě potvrzeny dalším badáním. Jistě ovšem víme, že nějaké zápisy romštiny ze severocentrální dialektní skupiny rodilými mluvčími existovaly již před první standardizací (například Daniel, 1969; Rais, 1969).

1.2 První standardizace – Praha 1971

V roce 1971² vychází v časopisu Svazu Cikánů-Romů *Románo lil* série příloh o romštině a hned na jejím počátku jsou publikována první pravopisná pravidla pro severocentrální dialekt romštiny (Hübschmannová, 1971). Pravidla byla dle všech dostupných svědectví přijata Jazykovědnou komisí Svazu Cikánů-Romů. Existence samotné jazyko-

² Ohledně datace jsou bohužel v pramenech nejasnosti: přestože byla pravidla publikována v roce 1971 (Hübschmannová, 1971) a správně tento rok uvádějí například Šebková – Žlnayová (1999: 12; 2002: 10), v některých textech se objevuje rok 1972 (Hübschmannová – Šebková, 2003: 68; odkud tento údaj nekriticky přebírá Andrš (2011: 2, v pozn. č. 4), ač na uvedený rozpor – tehdy ještě bez jasného výsledku – upozorňuje již Červenka, 2006b: 59).

vědné komise a přijetí pravidel jsou dle dosavadního stavu bádání doloženy kupodivu pouze v textech hlavní postavy tohoto procesu, Mileny Hübschmannové, nebo v textech z jejich tvrzení vyslovené odvozených (např. Scheinostová, 2005), a to navzdory faktu, že k samotnému Svazu Cikánů-Romů je známo již poměrně mnoho archivního materiálu. Vznik komise není rovněž nikde přesně datován, můžeme ovšem soudit na dobu mezi roky 1969, kdy byl Svaz založen, a 1971, kdy byly její výsledky publikovány.

Nejrozvinutější jsou okolnosti vzniku pravidel přiblíženy ve vlastní pasáži Hübschmannové v rámci spoluautorského textu (Hübschmannová – Šebková, 2003: 68³):

Každý ze začínajících romských literátů psal „po svém“. Pomocí českého nebo slovenského pravopisu, kterému se autoři naučili ve škole, se pokoušeli převést fonetickou strukturu romštiny do psané podoby. Tera Fabiánová, původem z Vlčan u Nových Zámek, chodila do maďarské školy, a tak zapisovala romštinu pravopisem maďarským. Před redaktory a spolupracovníky věstníku „Romano lil“⁴ tedy vyvstal problém, v jaké písemné podobě množící se literární příspěvky publikovat. Diskuse na toto téma byly bouřlivé. Nakonec se v rámci Společensko-vědní [sic] komise ustavila Jazykovědná komise SCR („komise“ byl oblíbený termín té doby) a ta si vzala za úkol vypracovat pravopisná pravidla pro romštinu – přesněji řečeno pro „slovenskou“ romštinu. Jazykovědná komise nebyla organizovaná skupina s pevným členstvím – byl to víceméně debatní kroužek romských i neromských zájemců o romštinu a romskou literaturu. Z Romů se práce v komisi pravidelně účastnil redaktor Andrej Pešta, učitel Antonín Daniel, historik Bartoloměj Daniel, svými bystrými názory přispíval i předseda SCR doc. ing. Miroslav Holomek, na radu byl pravidelně dotazován Vojtěch Fabián st. a František Demeter. Z Neromů se na vypracování pravidel romského pravopisu podíleli kavkazolog PhDr. Václav Černý a indolog PhDr. Vladimír Miltner. Práci komise organizovala Milena Hübschmannová.

Složení komise (např. účast Bartoloměje Daniela) charakterizuje sama Hübschmannová poněkud jinak v roce 2000 v jiném textu (Hübschmannová, 2000):

Z členů komise, která první pravidla navrhla, žije už jen PhDr. Václav A. Černý, přední lingvista a kavkazolog, který se zabýval obecným problémem literarizace na příkladu malých kavkazských jazyků, a autorka této stati. Jinak se práce na kodifikaci romského pravopisu (slovenské variety) zúčastnili dnes již zesnulí PhDr. Vladimír Miltner, indolog-lingvista znalý postupů při standardizaci hindštiny, redaktor Andrej Pešta, mluvčí východoslovenské romštiny, učitel Antonín Daniel, reprezentant západoslovenské romštiny (přeložil *Skutky apoštolské – O keriben pal e Devleskere bičhade*, vyšlo 1936). Do skupiny docházel i historik Dr. Bartoloměj Daniel, který si ovšem dodnes zachoval odchylky od původního pravopisu „SCR“ reflektující fonetická specifika západoslovenské romštiny. (Např. psaní délek nad samohláskami, které jsou v západoslovenském dialektu významotvorné, zatímco ve východoslovenských varietách ne).

³ Spoluautorka textu Hana Šebková se v roce kodifikace (1971) romistikou ještě vůbec nezabývala a nejsou zde uvedeny jiné zdroje než – implicitně – vzpomínka, proto přisuzuji autorství této pasáže samotné Hübschmannové.

⁴ Zde, jak správně upozorňuje Andrš (2011: 12, pozn. č. 50), není korektně citován název *Románo lil* – byla v něm totiž označena kvantita, nebo spíše přízvuk. Dodávám, že obdobně špatně cituje název přímo v názvu svého článku Scheinostová (2005).

Dodejme, že dle textu Hübschmannové a Šebkové (2003: 67–68) Hübschmannová „tehdy předsedala Společensko-vědní [sic] komisi SCR“.

Scheinostová (2005) uvádí: „Hned ve svých počátcích Svaz ustavil jazykovědnou komisi (tvořili ji Václav A. Černý, Vladimír Miltner, Milena Hübschmannová, Andrej Pešta a Antonín Daniel), která vypracovala dodnes platná pravopisná pravidla pro tzv. slovenskou romštinu, nejrozšířenější romský dialekt na území tehdejší ČSSR.“ Zdroje k suverénnímu tvrzení Scheinostové o době založení i složení komise ovšem chybí: sama je neuvádí a nepodařilo se mi je dohledat ani v textech Hübschmannové nebo Šebkové.

Povaha a platnost prvních publikovaných pravidel není deklarována jednoznačně. Rozhodně nejde o přiznané vyhlášení více či méně závazného standardu z rozhodnutí Svazu nebo Komise. Pasáže jako „volíme tedy latinku“, „Jak tedy bude vypadat romská abeceda?“ a zejména „Protože romštinu teprve začínáme psát, stanovujeme si pravopis sami“ (Hübschmannová, 1971: 2–3) působí spíše jako výklad a deklarace redakčních zásad svazového časopisu než jako vyhlášení pravopisných pravidel. Nepříliš podložené je tedy tvrzení Šebkové s Žlnayovou, že „jazykovědná komise při tehdy existujícím Svazu Cikánů-Romů“ přijala „**závaznou** písemnou normu“ (Šebková – Žlnayová, 1998: 9 a totožně 1999: 12; zvýraznil J. Č.). Ve slovenské verzi citované učebnice je uvedené tvrzení dokonce rozvedeno následovně: „prijala jazykovedná komisia pri vteda existujúcom Zväze Cigánov-Rómov [...] **s celorepublikovou česko-slovenskou pôsobnosťou** záväznú písomnú normu [...]“ (Šebková – Žlnayová, 2002: 10; zvýraznil J. Č.). V této podobě dokonce výrok opomíjí fakt, že státem nebyla povolena celostátní romská organizace, takže vedle českého Svazu Cikánů-Romů existoval ve stejné době na Slovensku Svaz Cigánov-Rómov. Uvedený protiklad není ve vyhlášení pravidel nijak řešen a je faktem, že ze strany slovenského svazu nebyly žádné ambice k alternativní standardizaci. Tvrzení o celostátní platnosti pravidel je tedy navzdory formální nedokonalosti správné věcně – a velmi pravděpodobně mělo sloužit k eliminaci pochyb, zda učebnice nepoužívá zápis nevhodný pro Slovensko. První standardizace pravopisu romštiny na území Česka a Slovenska tedy měla, jak jsme si ukázali, menší míru institucionality a systematickosti, než se jí v pozdějších textech přisuzuje.

1.3 Popisy a uplatňování standardu v období mezi dvěma standardizacemi

V předchozím oddílu jsem ukázal, že standardizace romského pravopisu měla slabší formální rámec a byla méně soustavná, než je jí později přisuzováno. V tomto smyslu vlastně situace trvala až do druhé standardizace v roce 2008. Soustavný rozsáhlejší výklad či plný systematický popis pravidel nebyl publikován až do roku 2008, nepočítáme-li problematizující, nikoli kodifikační rozbor Červenkův (1996). Takový podnět nepřichází nejen v době násilného utlumení romské emancipace, ale ani v době uvolnění společenských poměrů a rozvoje psané romštiny v 90. letech 20. století. Za soustavný výklad pravidel rozhodně nelze považovat dokonce ani přínosný čtyřicetistránkový text hlavní autorky pravidel a její nejvěrnější žákyně z roku 2003 (Hübschmannová – Šebková, 2003). Rovněž se v období mezi první a druhou standardizací za pravidla symbolicky nepostavila žádná instituce či organizace ani vlivová skupina. Vysvětlení pro to je více. Jednak obdobně jako na přelomu 60. a 70. let měli v 90. letech potenciální standardizátoři romštiny a jejího pravopisu celou řadu jiných úkolů literárních, literárně-edičních, aktivi-

stických či politických apod. Byly tedy jiné priority než detailní nuancování pravopisných zásad, nebo dokonce detailní diskuse o standardech jazykových. Ve své dosavadní praxi jsem si zároveň všiml, že detailní analytické zacházení se zápisem romštiny není téměř obecně pro rodilé mluvčí romštiny prioritou, a to ani pro ty, kteří projevují velký zájem o kultivaci a intelektualizaci samotného jazyka. Dalším faktorem bránícím podrobnějšímu a také institucionálně zakotvenějšímu řešení pravopisných otázek byla zřejmě všeobecně sdílená představa, že oba úkoly jsou v podstatě vyřešeny.

Je třeba přiznat, že tvrzení o formálně platném a strukturně dopracovaném standardu v uvedeném období nemusejí být zcela mylná. Uplatníme-li méně formalistické hledisko, než jsem dosud zastával, můžeme dospět i ke stanovisku, že dosavadní úprava stačila v obou smyslech: Hlavní zásady pravopisu byly vyhlášeny již v roce 1971 a v písemné praxi byly odchylky od nich způsobeny spíše a častěji chybami uživatelů než nejasnostmi v samotných pravidlech (pro devadesátá léta 20. stol. srov. Červenka, 1996: 13–52). Proto nevznikla tak silná potřeba je dopracovat. Zvolený pravopis byl zároveň prezentován jako pravidla Svazu Cikánů-Romů (srov. např. Hübschmannová – Šebková, 2003: 72, 73, 74 atd.) a nezaznamenal jsem ani v romských, ani v majoritních kruzích diskusi týkající se jeho legitimacy. Rovněž jsem nezaznamenal vědomou snahu psát dle jiných zásad, s výjimkou některých solitérních experimentů, jako je tvorba speciálního písma pro romštinu (Fečo, 1997), nebo neuskutečněných úvah, jejichž podstatou ovšem nebyla nespokojenost s konkrétní podobou pravidel (takový případ zmiňuji v oddílu 3.2 v poznámce 12). S tím souvisí další faktor: od vzniku pravopisu v roce 1971 do své smrti v roce 2005 byla v oblasti psané romštiny velice aktivní hlavní autorka pravidel, Milena Hübschmannová. Měla velkou autoritu mezi romskými pisateli, s většinou z nich se přátelila a věnovala i mnoho energie popularizaci psaní v romštině a zásad romského pravopisu. Ona a její žáci byli editory většiny romsky psaných textů, což jí i umožňovalo případné nejasnosti řešit *ad hoc*. Možná i proto nevznikla potřeba „velkých“ pravidel dříve, než k tomu dopomohly vnější okolnosti. Z období mezi dvěma standardizacemi existuje několik výkladů a přehledů pravidel, zaměřených ovšem spíše jako návody či výklady pro praxi a ne vždy stejně strukturovaných. Kromě jedné výjimky za všemi stojí autorsky Milena Hübschmannová nebo její přímí žáci (Hübschmannová, 1974: 3–4; 1976: 2–4; 1993; Hübschmannová et al. 1991: 611–612; Šebková – Žlnayová, 1998: 9–10; 1999: 12–13; 2002: 10–11; Červenka, 1999: I; Hübschmannová – Šebková, 2003 a další). Z následovníků, které bychom mohli označit za nepřímé žáky, protože neabsolvovali u Hübschmannové systematický kurz ani s ní dlouhodobě nespolupracovali na editování romských textů, je to pak Koptová (1995: 8–9).

Zajímavé přitom je, že pravopisná pravidla, tak jak byla postupně publikována a také jak jsou používána v písemné a ediční praxi samotné hlavní autorky a jejích přímých žáků, se v průběhu sledované doby mění, vyvíjejí a variiují (konkrétní doklady srov. např. Červenka, 2006b: 60–61), a nikdy to nemá podklad ve skutečné rekonstrukci nebo publikovaném návrhu změn. Určitou výjimkou je přiznání modifikace pravidel v závěru textu Hübschmannové a Šebkové (2003: 97): „Byli bychom rádi, kdyby předložená pravidla, vypracovaná lingvistickou komisí Svazu Cikánů-Romů (**a do jisté míry modifikovaná**), mohla být oporou na této cestě.“ (Zvýraznil J. Č.) Ne všechna tvrzení o postupných změnách pravopisu jsou však pravdivá: Andrš (2011: 12, pozn. č. 50) tvrdí, že původně bylo součástí pravopisných pravidel značení dlouhých samohlásek a teprve později se

toto pravidlo proměnilo. To je ovšem omyl. Ve skutečnosti je už v první publikaci pravidel zdůrazněno, že kvantita se v pravopise nebude zachycovat vůbec, dále že čárky nad samohláskami budou používány jen v prvních 4 lekcích seriálu o romštině jako pomocné, a ještě k tomu k označení přízvuku, nikoli kvantity (Hübschmannová, 1971: 5). Ani v romské abecedě (1971: 2) nejsou uvedeny dlouhé samohlásky. Andrše mohla zmást také podoba názvu samotného časopisu, v němž je užito písmeno *á*.

Jak jsem v tomto oddílu ukázal, v mezidobí mezi první a druhou standardizací nebyla výrazná opozice vůči konkrétní podobě nebo legitimitě pravopisných pravidel. Vliv na to kromě jiných faktorů měla autorita a aktivita hlavní autorky pravidel, Mileny Hübschmannové. Pravopisné zásady se v průběhu této doby mírně vyvíjely a proměňovaly, a to jak v teoretické – popularizační – podobě, tak v podobě praktické – ediční, aniž by byly vyhlášovány či diskutovány konkrétní změny.

1.4 Druhá standardizace – Bratislava 2008

V první polovině první dekády 21. století došlo na Slovensku k souběhu několika okolností. Několik příslušníků romské vysokoškolsky vzdělané elity, jako například pedagog a hudebník Gejza Adam, novinářka a aktivistka Anna Koptová, pedagožka Anna Gašparová a další, začínalo romštinu učit na středních školách, což bylo úřady povoleno jako dočasný experiment. Při systematické výuce začali narážet na jevy, na které pravidla nedávala jednoznačnou odpověď. Trvalejší akreditace výuky romštiny (zatím jako cizího jazyka) ze strany státu byla navíc podmíněna standardními publikacemi, jako jsou například systematická pravidla pravopisu s gramatickým popisem a slovníkem a také třeba učebnice o poměrně pevné struktuře (ústní sdělení několika zúčastněných pedagogů, 2005). K těmto dvěma podnětům přistoupila možnost čerpání evropských fondů, umožňujících štedré financování příprav jmenovaných publikací, včetně diskusních setkání, školení dosavadních i dalších učitelů atd. Pod hlavičkou slovenského Státního pedagogického ústavu získali pedagogové skutečně grant z Evropských sociálních fondů. Zatímco snad celá dosavadní aktivita ohledně pravopisu severocentrální romštiny měla centrum v českých zemích,⁵ nyní byla iniciativa na straně slovenské. Nová pravidla vznikala kombinací několika zdrojů: jednak čeští romisté seznamovali na sérii školení slovenské pedagogy – mluvčí romštiny – mimo jiné se základy gramatického popisu tohoto jazyka a jeho pravopisnými zásadami, a jednak poznámky z těchto školení a následných diskusí byly jedním ze zdrojů pozdějšího textu pravidel. Autoři první verze textu – slovenští romští pedagogové – samozřejmě pracovali i s jinými gramatickými a pravopisnými popisy, jako jsou příslušné pasáže ve slovníku Hübschmannové et al. (1991). Dále poskytla Milena Hübschmannová již několikrát zmíněný čtyřicetistránkový text (Hübschmannová – Šebková, 2003), který ovšem jako základ systematického popisu nevyhovoval. Jako další zdroj byla tedy zvolena mluvnice slovenštiny, která sloužila jako vzor struktury. První verze pravidel pak byla odeslána k připomínkování českým romis-

⁵ Nejde vždy jen o přítomnost a vliv Mileny Hübschmannové a jejích žáků či spolupracovníků. Například z iniciativy romského politika ing. Karla Holomka se odehrály dva semináře o romském jazyce (12.–14. 6. 2003 a 2.–3. 12. 2005, obojí v Luhačovicích), které si jako jednu z hlavních oblastí zájmu stanovily právě standardizaci a přinesly v tomto směru i některé podněty včetně dvou sborníků (Andrš, 2003; Červenka, 2006).

tům, sama Hübschmannová se ovšem již práce nezúčastnila, protože zemřela ještě před dokončením první verze. Po dvojkolovém intenzivním připomínkování a doplňování pak dokončili slovenští autoři definitivní verzi publikace.

Pravidla přicházejí v roce 2008 (Hübschmannová et al., 2006⁶) a na rozdíl od všech předchozích výkladů pravidel je na nich patrná až úzkostlivá snaha o standardní formu systematických pravidel. Rovněž je v nich patrná snaha demonstrovat i standardizovanost romštiny jako jazyka. I to je v mnohém způsobeno jazykověpolitickými důvody. Ve středoevropské tradici, a zejména ve středoevropském školství, je totiž zvykem, že spisovný jazyk má závaznou podobu. Jazyk standardizovaný volněji, s přihlédnutím k variantnosti, by pak v akreditačních orgánech i ve veřejnosti posiloval dojem nekultivovanosti, nevyvinutosti romštiny, se kterým bylo třeba bohužel počítat i bez nestandardních prvků v kodifikaci. Publikace *Pravidel* na Slovensku má tedy od počátku silnou symbolickou funkci. Zejména v souvislosti s touto funkcí se také stává jedním z hlavních materiálů oficiální deklarace standardizace romštiny 29. 6. 2008 v Bratislavě, jejíž součástí je i slavnostní akt v budově slovenského parlamentu s mezinárodní politickou účastí a vydání oficiálního textu deklarace v luxusních deskách na ručním papíře (srov. Deklarácia, 2008, Prezident Slovenské republiky, 2008). Symbolická funkce publikovaných *Pravidel* byla podle mého názoru využitelná nejen směrem navenek, tedy k reprezentaci před majoritními elitami, ale i směrem dovnitř, pro výuku prvních středoškolských studentů tohoto dříve podceňovaného jazyka.

Do základních zásad zápisu romštiny, platných od roku 1971, druhá standardizace nezasahuje. Klade však, jak jsem v tomto oddílu ukázal, daleko větší důraz na systémovou ucelenost po vzoru pravidel majoritních jazyků a rovněž na oficiální deklaraci. Odlišný je také způsob, kterým vznikla, zejména intenzivní stupňovitá spolupráce českých romistů a slovenské romské inteligence. Zajímavé je, že v *Pravidlech* samotných přitom nenajdeme přiznání aspirace na oficiální platnost i v České republice.

2. Ke vztahům mezi standardizací romského jazyka a romského pravopisu

Doposud jsem přiblížil historii vzniku, povahu a platnost standardizace romského pravopisu na českém a slovenském území. Několikrát jsem přitom nikoli náhodou narazil na problém vztahu standardizace pravopisné a jazykové. Tyto jevy je třeba při zkoumání situace romštiny oddělit. Standardizaci pravopisnou zde chápu jako stanovení pravidel pro grafický záznam zvukové stránky jazyka. Standardizací jazykovou oproti tomu rozumím pravidla či doporučení pro výběr variant v rámci oné zvukové stránky jazyka, nehledě ovšem na to, zda je skutečně mluven, nebo již jde o styl čistě písemný. Ztotožňování a zaměňování obou druhů standardizace či znejasňování jejich vztahu je v diskusích okolo romštiny častější, než je tomu například v laických diskusích o češtině. V případě romštiny, jak ukážu v tomto oddílu, se také některá nejasná tvrzení vyskytují i v textech s odbornými aspiracemi a někdy i u samotných aktérů standardizace.

---

⁶ *Pravidla* jsou vročena 2006, než se však publikace dostala do praxe a byla představena při slavnostním vyhlášení standardizace, psal se rok 2008.

Poměrně často se totiž mluví o standardní romštině, ačkoli samotný jazyk nikdo zcela nestandardizoval. V editorské, autorské a překladatelské praxi Hübschmannové a jejích žáků sice panuje zřetelná preference určitého souboru jazykových variant a například Koptová (1995) se netají puristickými úpravami v případě předpon přejatých ze slovenštiny⁷, nicméně v jimi podávaných výkladech pravidel a v mnoha edičních počinech je zdůrazňován respekt k různým jazykovým variantám, zejména těm dialektně podmíněným. Samotnému tématu protikladu standardizace jazykové a pravopisné se věnuje dokonce speciální článek ve sborníku vydaném u příležitosti jednoho z luhačovických seminářů (Červenka, 2006a). Zajímavé je, že přesto je uvedena problematika směřována a že o standardní romštině se hovoří jak mezi jejími příznivci a uživateli,⁸ tak mezi jejími odpůrci (Budilová, 2008; Ferko, 2007). Tím se mimo jiné projevuje silná přítomnost symbolické funkce standardu pro romštinu, ba dokonce dominance této funkce nad parametry strukturními. Zaměňování je samozřejmě způsobeno i tím, že takové informace se často šíří mezi lidmi, kteří nemohli mít žádné vzdělání v teorii romštiny a nezabývali se příliš teoreticky ani jiným jazykem.

Nabízejí se však i další možná vysvětlení podobných omylů: Například jedno z pravidel romského pravopisu, takzvaný interdialektní princip (podrobněji o něm Červenka 2006b), zavádí v některých pozicích zápis jediné dialektní varianty konsonantu pro více variant jazykových. Například *d/dž/gj* ve slově *dives* – „den“ se standardně zapisuje vždy *d*, i když se v pisatelově dialektu vyskytuje výslovnostní varianta *gj*, nebo v něm dokonce splynuly fonémy *d* a *dž* v jediný – *dž*. Toto pravidlo svým propojením jazykových a zápisových variant pak svádí k chápání standardizace i jako standardizace jazykové, ač bývá v popularizačních výkladech doplněno explicitní ortoepickou poznámkou, že vyslovovat má hlásku každý mluvčí dle svého dialektu (srov. Hübschmannová et al., 1991: 611). Je třeba dodat, že dokonce ani ve všech popularizačních textech není zdůrazňováno přehledně, že pravidla se týkají pouze zápisu, a nezasahují do výběru jazykových variant. Například Hübschmannová (1993: 3) píše na jednom místě poněkud obecně „HOVOR tak, ako si sa naučil doma, PÍŠ, ako ťa naučia knihy“ (taktéž v romské verzi), ale oproti tomu na téže stránce, výše a v jiném oddílu, je pasáž „**Neodporúčame** varianty systémové. Čo to znamená? V niektorých podnárečiach slovenskej rómčiny sa mäkčené D vyslovuje ako DŽ [...] **Volíme variant Ď**, nie teda DŽ – phendžom, pretože Ď je pôvodnejšie a bližšie iným romským dialektom na našom území. **Správne bude teda: phendom.**“ Jen z velmi pozorného čtení a kontextu je zde patrné, že se mluví o návodu pouze pro pravopis. Ještě silněji jsou jazykově preskriptivní ambice obsaženy v pravidlech vyšlých z druhé standardizace. Je to nejspíše vedeno jazykověpolitickými důvody pobíranými v oddílu 1.4, mám však z praxe určité náznaky, že někteří uživatelé z okruhu

⁷ „[...] v prípade romsko českého [sic] a česko romského [sic] slovníka som sa pokúsila očistiť romské slová a ich varianty o slovenské predpony [...], ktoré v hovorovej romčine [sic] sice živo frekventujú, ale hrubo znečisťujú jazykový prejav a ochudobňujú ho o pôvodnú bohatosť, významovosť a schopnosť tvoriť nové slová odvodené od pôvodného čistého tvaru.“ (Koptová 1995: 6)

⁸ Z mnoha zejména neformálních vyjádření vybírám případ, kdy na prvním luhačovickém semináři po diskusi o zjevně gramatickém jevu – pronikání zvrtného zájmena v romštině i do první a druhé osoby pod vlivem češtiny – prohlásil zkušený romský pisatel sebekriticky, že si bude správné romštiny více hledět: symptomatické je, že se na důkaz toho zavázal k používání interdialektního **pravopisného** pravidla. Nepodařilo se mi bohužel v současné době najít přesnější doklady prohlašující přímo severocentrální romštinu za standardizovanou, ale byl jsem svědkem takových výroků opakovaně.

spoluautorů interpretují popis romštiny z pravidel jako normu jazykovou. To, jak jsou pravidla v předmluvě dokonce deklarována jako jazykověstandardizační příručka, řeším podrobněji v oddílu 3.2.

Pro srovnání ještě uvádím, že Marcel Corthiade ve Francii vytvořil tzv. mezinárodní romský pravopis, který obsahuje ještě výraznější interdialektální prvky, a rovněž u mnohých protagonistů mezinárodního romského hnutí panuje přesvědčení, že Corthiade standardizoval romský jazyk, a hovoří se o mezinárodní romštině.⁹

Lze tedy konstatovat, že při referencích o standardizaci romštiny je poměrně často směřována problematika jazykové a pravopisné standardizace a za standardizovaný je neprávem považován i samotný jazyk. Na tom se mohou kromě neinformovanosti podílet jednak záměrně či nezáměrně matoucí tvrzení v textech standardizaci přibližujících, jednak dezinterpretace tzv. interdialektálního pravopisného principu, který zavádí jednotný zápis pro různě vyslovované dialektně podmíněné hláskové varianty.

3. Standardizační situace romštiny v ČR a SR s ohledem na různý smysl pojmu standardizace

Doposud jsem při zkoumání historie standardizace romštiny (první oddíl) i při zkoumání reflexe vztahu mezi standardem jazykovým a pravopisným (druhý oddíl) chápal standardizaci převážně jako institucionální akt. V tomto oddíle bych rád položil otázku, nakolik tedy skutečně proběhla v severocentrální skupině romských dialektů standardizace. Tentokrát se ovšem soustředím na to, že pojem standardizace – či standardizovanosti – lze chápat různými způsoby, a že tedy pokus o hledání odpovědi musí být strukturovaný.

3.1 Standardizace jako spontánní proces

Samotný proces standardizace probíhá i v jazyce, který není záměrně kultivovaný. Jako standardizaci můžeme totiž chápat procesy, které korigují neustále se objevující jazykové inovace nejrůznějšího původu, s nimiž jednotliví uživatelé daného jazyka přicházejí. Význam takto chápané standardizace roste, když se jazyk dostává na úroveň komunikace přesahující běžné hovory v rámci rodiny či vesnice (osady). V zájmu porozumění je pak potřeba ustálit pojmy pro nově pojmenovávané jevy, ale i omezit variantnost nářeční, aby mohli bez problémů komunikovat mluvčí různých subdialektů – zejména se omezují okrajové málo srozumitelné varianty.

V tomto smyslu lze říci, že ke standardizaci v severocentrální romštině průběžně dochází v jazykovém, a snad i pravopisném smyslu. Spontánně – bez skutečné vazby na pravopisné návody – se šíří i některé prvky oficiálního pravopisu, jako je nepřítomnost písmen *y* a *ě*, používání spřežek apod. Pro dokreslení uvádím, že se v psané romštině už od 90. let 20. století stále hojně opakuje hyperkorektní chyba v podobě zápisu slovesa *te*

⁹ Například na pátém kongresu Mezinárodní romské unie (IRU) v roce 2000 v Praze se o tom zmiňovalo několik diskutujících. Je ovšem pravdou, že někteří mezinárodní romštinou mohli myslet zárodečný romský „interdialekt“, používaný někdy v mezinárodním styku mezi mluvčími různých dialektů.

vičinel (tj. „volat“, přejímka z jihoslovanských jazyků) jako *vičinel*, což by odpovídalo odvozenině z původního romského *čhinel* (tj. „řezat, krájet, stříhat, psát“ atd.). Tato častá chyba (srov. Červenka, 1996: 37–38) může vypovídat jednak o vědomí fonologičnosti, a tedy nutného zápisu aspirace v romštině,¹⁰ jednak o vědomí nepřítomnosti protikladu *y/i* v zápisu romštiny, týkající se i skupiny *vi-*.

3.2 Systematický popis standardu

Popis standardu přichází už s uvědomělou snahou vybudovat z daného jazyka komunikační prostředek pro prestižnější funkce, pro posun do nových domén. Tedy pro to, čemu se alespoň v prostředí evropských jazyků říká intelektualizace jazyka. Předpokladem (ne vždy realitou) je celkový přehled o jazyce, jeho popis a vědomí jeho variant. Podle takového popisu je například už možné redigovat texty, je možné podle něj učit ve školách,¹¹ je možné v něm vydávat oficiální státní dokumenty (srov. např. Červenka – Pos, 2001, Červenka – Šebková, 2001), je možné se na něj odvolávat v diskusi o jazykové či pravopisné správnosti. Všimněme si, že ani v této fázi nemusí jít o žádný oficiálně přijatý materiál, teoreticky může existovat několik navzájem si odporujících standardizačních popisů¹² a žádný nemusí být přijat komunitou mluvčích předmětného jazyka.

Z tohoto hlediska se dá říci, že v romštině bylo standardizace dosaženo, pokud ovšem hovoříme o pravopisných pravidlech. V jazyce samotném existuje jen popis s naznačením dialektních variant a existují také určitá teoretická doporučení. Ta zohledňují zcela legitimně mnohem větší variantnost, než je v českém nebo slovenském prostředí zvykem, a teoreticky připouštějí větší variantnost i v pravopise:

Obecné vývojové trendy v současném světě jsou otevřeny toleranci. [...] Pravidla „berou na milost“ více odlišných dialektních forem, než tomu bylo například před sto, sto padesáti lety při stanovování pravidel českého nebo slovenského pravopisu. Problém ovšem je v tom, že ti, kteří si ve škole vštípili tradiční monoalternativní přístup k pravopisným pravidlům, si možnost pravopisné tolerance neuvědomují anebo o ní vůbec ani nechťejí slyšet. Ovšem je tu další ovšem. Tolerance nemůže být bezbřehá a nemůže se změnit v chaos. A tak potřeba toho, aby se zrodila kultivovaná písemná standardizující se podoba romského (naddialektního) jazyka, klade na všechny, komu rozvoj romštiny leží na srdci, obrovské požadavky [...]. (Hübschmannová – Šebková, 2003: 97)

Existují i významné ediční precedenty. A především je tu v *Pravidlech* popis romské gramatiky (Hübschmannová et al., 2006: 45–102) a lexikon (s. 103–212). Sama publikace je ve smyslu jazykové standardizace představována velmi explicitně:

¹⁰ Ve výslovnosti je přitom právě protiklad *č/čh* velmi obtížně rozlišitelný, na rozdíl od jiných protikladů aspirovaných a neaspirovaných konsonantů, a často bývá naopak tato aspirace vynechávána.

¹¹ Záleží samozřejmě na školské politice daného státu; například na Slovensku výuka romštiny možná byla, ovšem jako experiment, a definitivní akreditace romštiny jako vyučovacího předmětu byla podmiňována právě oficiální standardizací (srov. oddíl 1.4).

¹² Na Slovensku byly například koncem 90. let 20. století na tehdejší Katedře romské kultury Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře úvahy o alternativní standardizaci romštiny a vytvoření pracoviště, které by na nový standard dohlíželo. Úvahy nakonec nebyly dotaženy do praxe.

Publikácia má používateľovi slúžiť nielen ako poradca v otázkach jazykovej správnosti, [...] kodifikuje sa tu aj gramatická stavba, skladanie slov a slovná zásoba rómskeho jazyka. (Hübschmannová et al., 2006: 8; autorem úvodu je Rastislav Pivoň.)

V pravopisnom a gramatickom slovníku sa zachytávajú najpoužívanejšie slová všeobecnej slovnej zásoby štandardizovanej rómčiny (severocentrálny dialekt) a výber najfrekvencovanejších cudzích slov a zemepisných mien. (Hübschmannová et al., 2006: 103)

V *Pravidlech* byl pravděpodobně skutečně popsán platný a poměrně životaschopný standard pravopisný. V případě standardu jazykového však zde má informace o standardizaci spíše symbolickou, deklaratorní a prestižní funkci, než že by příručka skutečně systematicky kodifikovala normativní jazykové varianty. Uvedený rozpor lze přičítat dvěma faktorům. Jednak jsou to ambice některých spoluautorů *Pravidel*, přesahující reálnou možnost kolektivu v relativně krátkém časovém období popsat pro každý gramatický a lexikální jev možné varianty a odůvodněně z nich vybrat standard. Možná významnějším faktorem však bylo očekávání vnějšího tlaku slovenského okolí na monoalternativní jazykovou standardizaci. Připomínám znovu, že publikace hrála důležitou roli při akreditaci romštiny jako vyučovaného jazyka na Slovensku, a nebylo by dobrou strategií problematizovat přitom samotné slovenské tradiční pojetí standardizace, jako si to může dovolit text Hübschmannové a Šebkové, citovaný výše.

3.3 Deklarace standardizace

Navzdory všeobecné představě o lingvistice jako o vědě, která společnosti řekne – případně vědecky dokáže –, jak se má správně hovořit nebo psát, je standardizace pro vědu oblastí okrajovou. Je to činnost na hranicích jazykovědy a politiky, přičemž politikou nemusíme myslet vždy stát, ale i aktivitu národních obrozenců, občanských aktivistů a vlastně vůli jakéhokoli kolektivu uživatelů.¹³ Vrcholem uvedené politické stránky standardizace je právě její veřejná deklarace. Ta – a v případě romštiny ve Slovenské republice to vyniká znovu – oznamuje přinejmenším dvě věci. Za první deklarace oznamuje, že standardní forma jazyka je popsána a jakou má podobu. Za druhé oznamuje, že daný jazyk získává prestižní funkci a že se zařazuje mezi ostatní standardizované, uznávané jazyky.

V tomto smyslu severocentrální romštinu v SR (a potažmo i v ČR) můžeme považovat za standardizovanou pravopisně i jazykově, a to na základě deklaračního aktu z 29. června 2008 v Bratislavě. Připomínám, že v závěru bodu 3.2 jsem zpochybňoval jazykovou standardizovanost severocentrální romštiny zejména s poukazem na spíše deklarativní povahu této standardizace. Pokud tedy nyní chápeme standardizaci jako politickou deklaraci standardu, uvedený problém jí nepřekáží. Dovedeno ad absurdum, politické přijetí standardizace by bylo možné, i kdyby byl popis standardu zcela mylný, nebo v ověřitelné podobě ani neexistoval. Ani jedno z toho však případ severocentrální romštiny rozhodně není.

---

¹³ Za přehledné vysvětlení této myšlenky během mých studií bych rád poděkoval právě Alexandru Stichovi; pro adresáty tohoto textu necítím potřebu ji dále rozvíjet.

3.4 Uvedení standardu do praxe

Standardizace ve smyslu uvedení do praxe samozřejmě může předcházet oficiální deklaraci, a dokonce zřejmě i systematickému popisu standardu. Nemám ovšem již na mysli pouhou spontánní standardizaci, řešenou v oddílu 3.1. Nyní již moje představa o standardizaci spočívá v tom, že romština se rozšířila do domény veřejné komunikace s Romy nad rámec vlastní lokální či příbuzenské komunity, a byla navíc vystavena nějaké vědomé standardizaci, nebo alespoň úvahám mluvčích o své správné podobě. Pro přijetí takového standardu je pak důležitá otázka, zda jeho podoba do určité míry odpovídá představám jeho uživatelů, ale i mechanismus, kterým se standard uplatňuje. Čili samozřejmě ideální je povinné (a sankcionované) osvojování v mladém věku ve škole, časté přijímání ve formě knih, tisku, napsů, televize apod. a také sociální kontrola, kdy většina komunity mluvčích standard ovládá a očekává to i od ostatních členů.

V takové situaci romština není a při otázce na standardizovanost chápanou v tomto smyslu už se nevyhneme doposud opomíjenému hledisku typologické různosti uživatelů. To bylo v bodě 3.1 ponecháno stranou, přičemž pro body 3.2 a 3.3 se nejednalo o relevantní okolnost. V případě uvádění standardu do praxe je však již třeba odpovídat právě s ohledem na typologii uživatelů:

a) Někteří pisatelé, zejména v elektronické komunikaci, nejsou obeznámeni ani s existencí, natož s podobou standardizace a nepodléhají ani spontánní standardizaci. Např. pisatelka jednoho příspěvku do diskuse na sociální síti píše: „Sa ča čipen po romana nikda na ne bare frajera sam na?“ (Š., 2011) Správně by mělo být zcela jinak segmentováno (*Sa čačipen, po Roma nigda nane, bare frajera sam, na?*) a na rozdíl od češtiny *n* před *i* měkčeno a *k* psáno v souladu s výslovností jako *g*.

b) Část uživatelů si je vědoma standardu a užívá menší či větší část jeho prvků, i když jejich texty nepodléhají editorským zásahům romistů nebo podrobně proškolených editorů. Např. Horváth (1999) sice pod vlivem češtiny neoznačuje palatalizace ve slabikách *ď, ti, ňi*, ale jinak věnuje psané romštině péči, prozrazující vliv pravopisných pravidel.

c) Plně pod vlivem standardu jsou jednak žáci Hübschmannové a jejich žáků, a to včetně rodilých mluvčích (za všechny publikace jmenujme edici *Čalo vodi*; Kramářová – Sadílková, 2007). Zajímavé je, že alespoň donedávna tvořili většinu důsledných uživatelů pravopisného standardu nerodilí mluvčí romštiny (a to včetně některých Romů). Do této skupiny lze však rozhodně zařadit zhruba od poloviny první dekády 21. století také pomalu se rozrůstající komunitu učitelů romštiny na základních a středních školách ve Slovenské republice¹⁴. Část těchto učitelů ostatně absolvovala v rámci příprav *Pravidel* školení a diskuse se členy pražské romistické školy a klíčovým způsobem se podílela na jejich tvorbě. Přínosné je, že jde o rodilé nebo alespoň částečně rodilé mluvčí a že se rovněž věnují publikaci v tisku či překladům do romštiny. Jejich žáci už jsou vychovávaní ke standardnímu pravopisu klasickým způsobem – ve škole – a není vyloučeno, že se u části budoucích romských elit stane standardní pravopis či dokonce nějaká podoba standardní romštiny skutečným standardem. Oproti stejně vzdělaným příslušníkům majority jim to může přinést určitou konkurenční výhodu, nebo alespoň respekt. Oproti ostatním

¹⁴ Zde je ovšem třeba připomenout, že například Anna Koptová (srov. 1995) plně ovládá a prosazuje standard již od 80. let 20. století.

Romům jim pak vzdělání ve standardu romštiny může dodávat legitimitu jako romské elitě. Může zde dojít k analogii s jazykovou situací majority: dobrá znalost spisovného jazyka a pravopisu bývá i u majority znakem sociálního statusu, a už samotná tato znalost může přispívat i k jeho budování, zatímco horší znalost jazykového či pravopisného standardu bývá nezřídka používána k dehonestování protivníka, i když spor je veden o něčem úplně jiném. K vytvoření analogické situace pro romštinu by bylo samozřejmě ještě třeba rozšířit povědomí o samotné existenci romského standardu a získat mu obecnou autoritu, jako je tomu u majoritních jazyků. U těch prestižní funkci, konkrétní podobu a samotnou existenci spisovného jazyka nezpochybňuje ani uživatel, který tuto vrstvu neovládá.

Ptáme-li se tedy po míře standardizace, ke které dospěla romština a její pravopis, je třeba brát v úvahu rozdíl ve standardizovanosti jazykové a pravopisné, dále je třeba si vymezit, jakým způsobem chápeme pojem standardizace, a rovněž je třeba zdůraznit, že na rozdíl od situace majoritních státních jazyků najdeme v některých případech zcela různé odpovědi pro různé skupiny uživatelů.

4. Závěr

Pokusil jsem se podrobně zmapovat historii standardizace severocentrální skupiny dialektů romštiny na území bývalého Československa, která se týká převážně romského pravopisu. První standardizace, s centrem v českých zemích, se uskutečnila v roce 1971 v rámci tehdejšího Svazu Cikánů-Romů. Z formálního pohledu měla nižší legitimitu a méně systematickou povahu, než jí bylo v mezidobí do druhé standardizace přisuzováno. To ovšem vůbec nebránilo jejímu přijetí, které je ostatně dodnes limitováno spíše mírou osvojení pravidel než jejich zpochybňováním. Velký význam pro šíření standardu měla jeho hlavní autorka, Milena Hübschmannová, a později její přímí a nepřímí žáci. Druhá standardizace měla naopak centrum na Slovensku, byla vyvolána hlavně potřebou akreditovat romštinu jako vyučovaný jazyk a vyvrcholila v roce 2008 oficiální deklarací s mezinárodněpolitickou účastí. Do samotného standardu nevnesla příliš mnoho novinek, avšak v jejím rámci byla dopracována pravidla do podoby systematické publikace obdobné jiným jazykům a rovněž se výrazně zvýšila formální prestiž standardu.

Po celou dobu rozvoje psané romštiny u nás jsme svědky směřování a znejasňování hranic mezi jazykovým a pravopisným standardem, případně interpretace pravopisného standardu jako standardu jazykového. Na nevědomé rovině k tomu přispívají jednak některé editorské preference určitých jazykových variant v dosavadních publikacích a také existence tzv. interdialektního principu v pravopisných pravidlech. Ten totiž zavádí v některých pozicích zápis jediné dialektní varianty konsonantu pro více variant jazykových. Vyslovovat se má sice dle vlastního dialektu, ale ne ze všech výkladů pravidel a ne všem uživatelům je to zřejmé.

Na vědomé rovině pak k prezentaci romštiny jako plně standardizovaného jazyka přispívá potřeba deklarovat z jazykověpolitických důvodů standard ve smyslu monoalternativní tradice spisovných jazyků ve střední Evropě. Zajímavé rovněž je, že problematický pojem standardizované romštiny někdy používají jak její někteří příznivci, tak její odpůrci.

V poslední části svého článku zkoumám míru standardizovanosti severocentrální romštiny v závislosti na způsobu chápání samotného pojmu standardizace. Standardizace

jako spontánní proces v romštině probíhá v jazykovém a – jak ukazují – snad i pravopisném smyslu. Standardizace jako systematický popis standardu je dokončena zejména v pravopisném smyslu. Standardizace chápána pouze jako oficiální deklarace proběhla v roce 2008 jak v pravopisném, tak v jazykovém smyslu. A konečně při chápání standardizace jako uvedení standardu do praxe už se nevyhneme strukturování odpovědi podle dalšího parametru, a tím je typologie uživatelů. Zatímco mnozí uživatelé psané romštiny jsou zcela mimo vliv standardu, jiní jsou si ho vědomí a s různou mírou odchylek ho dodržují. Poslední, pomalu rostoucí skupinu tvoří zejména slovenští romští uživatelé, kteří mají standard plně osvojen a mnozí z nich ho vyučují nebo se mu učí na školách. Není tedy vyloučeno, že se standardní či standardně zapisovaná romština časem prosadí jako znak romské elity.

LITERATURA

- ANDRŠ, Z. 2011. Dějiny překladu z romštiny do češtiny a z češtiny do romštiny [online]. [Cit. 06-06-2014]. In *Prethodžipen – překlad: analýza potřeb v oblasti překladu a tlumočení mezi romštinou a češtinou*. Praha: Ústav translologie FF UK v Praze. Projekt. Dostupné z: http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-356-version1-Z_Andrs_Dejiny_prekladu.pdf.
- ANDRŠ, Z. (ed.). 2003. *Jekhetanuťňa čhibaha – Společným jazykem: sborník ze semináře o romském jazyce, Luhačovice 12.–14. 2003*. Brno: Společenství Romů na Moravě.
- BUDILOVÁ, L. 2008. Romština. In Jakoubek, M. – Hirt, T. (edd.). *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu: 1999–2005*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, s. 715–717.
- ČERVENKA, J. 1996. *Písenná podoba slovenské romštiny*. Praha. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav jižní a centrální Asie.
- ČERVENKA, J. 1999. Pal e romaňi čhib [O rómskom jazyku]. *Romano nevo lil*. Č. 400–415 (346–361), příloha: s. I–IV.
- ČERVENKA, J. – POS, J. 2001. *Zakonos dīvesestar 10. 7. 2001 pal o čačipena so hin le manušen andal o minoriti the pal oda, so avel avreske andro varesave aver zakoni* [Zákon ze dne 10.7.2001 o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů.] Romská verze zákona č. 273/2001 Sb. (ČR). Praha: Úřad vlády České republiky. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/vladni-dokumenty/menzakon_romsky_1.pdf [cit. 06-06-2014].
- ČERVENKA, J. – ŠEBKOVÁ, H. 2001. *Rodipen, keci manuša, khera the biti hin* [Sčítání lidu, domů a bytů]. Romská verze sčítacího dotazníku pro Sčítání lidu, domů a bytů v ČR. Praha: Český statistický úřad. Dostupné v archivu J. Červenky nebo archivu Českého statistického úřadu.
- ČERVENKA, J. (ed.). 2006. *Jekhetanuťňa čhibaha – Sjednoceným jazykem: sborník z 2. semináře o romském jazyce, Luhačovice 2005*. Brno – Praha: Signeta.
- ČERVENKA, J. 2006a. Standardizace romštiny oproti standardizaci romského pravopisu. In Červenka, J. (ed.). *Jekhetanuťňa čhibaha – Sjednoceným jazykem: sborník z 2. semináře o romském jazyce, Luhačovice 2005*. Brno – Praha: Signeta, s. 9–16.
- ČERVENKA, J. 2006b. Interdialektální prvky v pravopisu severocentrální romštiny jako čtvrtý princip romského pravopisu. In Červenka, J. (ed.). *Jekhetanuťňa čhibaha – Sjednoceným jazykem: sborník z 2. semináře o romském jazyce, Luhačovice 2005*. Brno – Praha: Signeta, s. 59–66.
- [DANIEL, A.] 1936. *O keriben pal e Devleskre bičhade* [The Acts of the Apostles]. Praha: O Britská he avertheskro kher vaš mre Devleskro Lav [British and Foreign Bible Society].
- DANIEL, A. 1969. Pal o báro kham [O velkém slunci]. *Informační zpravodaj*. Č. 3, s. 2. Dostupné ve Fondu písemného materiálu Muzea romské kultury v Brně pod číslem 178/2004.
- Deklarácia. 2008. Deklarácia Rómov Slovenskej republiky k štandardizácii rómskeho jazyka v Slovenskej republike [Romengeri deklaracija andal slovakijakri republika pedal romaňi čhibakeri štandardizacija]

- andre slovakijakeri republika]. *Romano nevo lil*. Č. 856–859 [cit. 06-06-2014]. Dostupné z: <http://2008.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=13236>
- FEČO, J. 1997. Soske tumenge Romale lirinav...? *Romano džaniben*. Č. 3–4, s. 157.
- FERKO, A. 2007. Romský jazyk nebo nové esperanto? *AntropoWebzin* [online]. Č. 1. [cit. 06-06-2014]. Plzeň: AntropoWeb – Katedra antropologie, FF ZČU v Plzni. Dostupný z: <http://antropologie.zcu.cz/romsky-jazyk-nebo-nove-esperanto>.
- HORVÁTH, J. 1999. *Tumenge – Vám*. Brno: Petrov.
- [HÜBSCHMANNOVÁ, M.] 1971. Úvodní lekce. *Románo lil*. Č. 2, příloha: s. 2–5.
- HÜBSCHMANNOVÁ M. 1974. *Základy romštiny*. Praha: Academia.
- HÜBSCHMANNOVÁ M. 1976. *Cikánština*. Ústí nad Labem: Krajský pedagogický ústav.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1993. Hlavné zásady rómskeho pravopisu. *Romano nevo lil*. Č. 88–89 (35–36), s. 3–6.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 2000. Inspirace pro rozvoj romštiny. *Člověk a společnost: internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied* [online]. Roč. 3, č. 1. [cit. 06-06-2014]. Dostupný z: <http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2000/hubschmann.html>.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. et al. (edd.). 1991. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: SPN.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. et al. 2006. *Pravidlá rómskeho pravopisu (s pravopisným a gramatickým slovníkom)*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. – ŠEBKOVÁ, H. 2003. Pravopis romštiny. In Andrš, Z. (ed.). *Jekhetadžarda čibaha – Sjednoceným jazykem: sborník ze semináře o romském jazyce, Luhačovice 12.–14. 2003*. Brno: Společenství Romů na Moravě, s. 57–97.
- KOPTOVÁ, A. 1995. *Romčina* [sic] *do vrecka*. Košice 1995: Pezolt.
- KRAMÁŘOVÁ, J. – SADÍLKOVÁ, H. (edd.). 2007. *Čalo vodi* [Sytá duše]: *antologie prozaických textů romských autorů*. Brno: Muzeum romské kultury.
- LÍPA, J. 1963. *Příručka cikánštiny*. Praha: SPN.
- MIRGA, J. 2009. *Słownik romsko-polski*. Tarnow: Romskie Stowarzyszenie Oświatowe Harangos – Muzeum Okręgowe v Tarnowie.
- MIRGA, J. 2010. *Baba Jaga*. Kraków: Romskie Stowarzyszenie Oświatowe Harangos.
- Prezident Slovenské republiky. 2008. *Zrovnoprávenie rómskeho jazyka s jazykmi ostatných národnostných menšín na Slovensku* [online]. Bratislava [cit. 06-06-2014] Dostupné z: <http://www.prezident.sk/?zrovnopravenie-romskeho-jazyka-s-jazykmi-ostatnych-narodnostnych-mensin-na-slovensku>.
- PUCHMAJER, A. J. 1821. *Románi Čib, das ist, Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben: dazu als Angang die Hantýrka oder die Čechische Diebessprache*. Praha: Fürst-erzbischöflichen Buchdruckerey.
- Romani yag*. 2004–2005. [Uzhgorod], Únor 2004 – květen 2005. Dvoutýdeník. [cit. 06-06-2014] Další informace dostupné z: <http://romaniyag.wordpress.com/10/>; <http://romaniyag.wordpress.com/magazines/>.
- RAIS, J. 1969. Mre láče manuša – phure he terne! [Mí milí lidé – staří i mladí!] *Informační zpravodaj*. Č. 3, s. 53. Dostupné ve Fondu písemného materiálu Muzea romské kultury v Brně pod číslem 178/2004.
- SCHEINOSTOVÁ, A. 2005. Význam časopisectví v romské literatuře: zpravodaj Romano [sic] lil, 1970–1973. *Svět literatury*. Č. 31, s. 50–55. [cit. 06-06-2014] Dostupný také z: <http://www.iliteratura.cz/clanek/23601/vyznam-casopisectvi-v-romske-literature>.
- Š., L. 2011. Diskusní příspěvek na sociální síti Facebook od L. Š. (žena, iniciály zvoleny z důvodu ochrany soukromí), 27. ledna.
- ŠEBKOVÁ, H. – ŽLNAYOVÁ, E. 1998. *Nástin mluvnice slovenské romštiny: (pro pedagogické účely)*. Ústí nad Labem: PedF UJEP.
- ŠEBKOVÁ, H. – ŽLNAYOVÁ, E. 1999. *Romaňi Čhib: učebnice slovenské romštiny* Praha: Fortuna.
- ŠEBKOVÁ, H. – ŽLNAYOVÁ, E. 2002. *Romaňi Čhib – učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt)*. Košice – Praha: Bohemia kontakt – Fortuna.